ÎNCEPUTURILE ÎNVAȚĂMÎNTULUI ECONOMIC ÎN IAȘI

DE

M. TODOSIA și N. STOICA

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

În secolele XVII—XVIII o dată cu dezvoltarea relațiilor de producție burgheze, problemele economice devin o preocupare deosebit de importantă nu numai pentru oamenii de afaceri ci și pentru ideologi. Ca urmare a acestui fapt, a apărut o vastă literatură economică. În numeroase ziare și reviste, se discută diversele chestiuni economice la ordinea zilei. De asemenea apar opere economice valoroase care analizează relațiile de producție capitaliste și conțin importante teze științifice. În această perioadă economia politică a devenit știință. Ea a îndeplinit în epoca de ascensiune a burgheziei un rol progresist, constituind pe de o parte o armă ideologică împotriva feudalismului prin combaterea concepțiilor și instituțiilor economice feudale, iar pe de altă parte a servit nevoilor dezvoltării producției capitaliste.

Datorită importanței sale ideologice și practice, economia politică a fost introdusă ca obiect de studiu în școlile superioare și medii. Spre deosebire de orînduirile precapitaliste, în capitalism, afacerile economice au luat o mare amploare. Conducerea și activitatea marilor întreprinderi industriale, comerciale, a băncilor, cereau o pregătire economică corespunzătoare. În acest scop s-au înființat școli speciale. Alături de discipline ca economia industrială și agrară, matematici economice, ținerea registrelor contabile, în aceste școli se predau și cunoștințe de economie politică. Economia politică s-a introdus și în școlile medii de cultură generală, în universități și în institutele tehnice.

Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cunoștințele de economie politică erau obiect de studiu în școlile din numeroase țări. În Franța de exemplu, în 1819 se crease o catedră de economie politică la Facultatea de Drept din Paris. În același an economia politică a început să se predea și la Conservatoire des Arts et Métiers, la cursurile de economie industrială și de statistică.

Cunoștințe de economie politică se predau de asemenea la școlile din Germania și din Austro-Ungaria. În 1790 existau în aceste țări licee și facultăți la care una din discipline era economia și științele politice.

În țara noastră cunoștințe de economie politică încep să se predea în școli, cu intermitențe, cam în deceniul al III-lea al secolului trecut.

În prima jumătate a secolului trecut, în Țările Romîne, forțele de producție și relațiile de producție capitaliste se aflau în plină dezvoltare. S-au înființat numeroase ateliere și manufacturi capitaliste. Comerțul, în special comerțul de cereale, luase amploare după pacea de la Adrianopol, ca urmare a atragerii Țărilor Romîne în circuitul european.

Pe plan politico-ideologic, dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție capitaliste se manifestă în lupta burgheziei contra feudalității, luptă care se reflectă în presă, opere literare și istorice etc.

Chestiunile social-economice ocupau un loc important în publicațiile vremii. În numeroase lucrări economice erau atacate privilegiile feudale, se cereau înlesniri pentru dezvoltarea agriculturii, industriei și comerțului, desființarea robiei și clăcii, uniunea vamală dintre Muntenia și Moldova etc

Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste și a unei culturi economice în Țările Romînești a influențat introducerea cunoștințelor economice ca obiect de studiu în învățămînt.

Școlile economice iau ființă după 1860, însă discipline economice ca statistica, ținerea registrelor contabile, aritmetica comercială, economia politică, s-au predat mult mai devreme în școlile superioare și medii ce existau în acea perioadă. Printre materiile prevăzute în programul Gimnaziului din Iași ce funcționa la Trei Ierarhi figura încă din 1829 și „Economia pămîntească și politicească“ [1]). În regulamentul școlar din Muntenia, elaborat în 1833 pe baza Regulamentului Organic, s-a prevăzut de asemenea ca la Cursul legilor în anul III să se predea și economia politică, iar la Cursul de agricultură — economia industrială și forestieră [2]).

Pentru predarea cu competență a materiei era însă nevoie de profesori de specialitate. În 1834, la propunerea lui Gh. Asachi, au fost trimiși în Austria la studii, de către Epitropia Școalelor, un grup de bursieri care trebuiau să se pregătească pentru a fi profesori la școlile din Iași. Între cei trimiși, o parte trebuiau să urmeze, conform indicațiilor primite și a angajamentelor semnate, pe lîngă filozofie, legi etc. și economia politică, știința comercială, statistica și economia rurală [3]).

Cu intermitențe, cunoștințe economice s-au predat și în anii următori. „Regulamentul Școalelor din Moldova, întocmit de Asachi în 1835, prevedea să se predea la Academie între altele și un curs de economie rurală“ [4]). Pentru uzul elevilor, în 1837 a fost tipărit un manual de *Economie rurală și domestică* de Manole Drăghici [5]). În anul 1838/1839, predarea cunoștințelor comerciale la școlile din Iași a luat extindere. În legătură cu acestea, găsim relatarea lui Gh. Asachi, pe care o reproducem din «Albina Romînească» [6]): „Spre a îndrepta tinerimea în cariera industriei s-a așezat la școala începătoare din Iași, un al patrulea clas, în care se va învăța formăluirea stilului, aritmetica cu ținerea registrelor, principiile istoriei naturale aplicată către meșteșuguri și manufacturi. Tinerii vor afla în aceste toate

1) V. A. Urechea, *Istoria școalelor de la 1800 pînă la 1869*. Buc. 1892; vol. II, p. 119.
2) *Op. cit.*, p. 178.
3) *Op. cit.*, p. 267.
4) *De la Academia Mihăileană la Liceul Național : 100 de ani* 1835—1935, p. 62.
5) V. A. Urechea, *Op. cit.*, vol. I, p. 369.
6) «Albina Romînească» Nr. 87, noiembrie, 1838.

mijloacele a se formarisi pentru a se face buni purtători de sarcină în treburile economiei sau comis (pristavi pe la casele neguţătoreşti) sau spre a se pregăti pentru temeinica învăţare a deosebitelor manufacturi a căror îndeplinire foarte este de dorit în această ţară".

La Academia Mihăileană regulamentul şcoalelor prevedea ca în 1838 să se predea „economia politică sub care se înţelege: politica, economia statului şi finanţia" [7]).

Nu ştim dacă cursul s-a ţinut în acest an. Pentru anii următori găsim însă date certe. Programa pentru examenele speciale ale şcolilor publice din Iaşi pe semestrul de iarnă 1840—1841 prevede examen şi la disciplina ştiinţe politice care cuprindea: „Introducerea şi ideea organismului politic şi cele trei sisteme ale iconomiilor politici: adică comercială, fizio-practică şi industrială, împreună cu patronii, principiile şi argumentele lor" [8]). După titulatură, este vorba de un curs de economie politică şi istoria doctrinelor economice pe care l-a ţinut doctorul în filozofie Petru Cîmpeanu [9]).

În anul şcolar 1842, la Academia Mihăileană vine ca profesor Ion Ghica. Avînd studii politehnice în Franţa, el primeşte să predea mineralogia, geologia şi matematica. Pe lîngă acestea i se acordă şi catedra de economie politică care fusese pînă la această dată suplinită şi pe care el o deţine pînă în 1844.

Ion Ghica nu avea studii economice speciale, însă în anii petrecuţi în Franţa, el, ca şi alţi tineri romîni care învăţau aici, a frecventat facultativ cursurile de economie politică ţinute în acea perioadă de Say, Chevallier, Blanqui, la College de France şi Conservatoir des Arts et Métiers. De asemenea, după cum se ştie, el a cunoscut ideile socialiştilor utopici francezi, în special doctrina lui Ch. Fourier, ale cărui conferinţe le audiase şi cu care întreţinuse chiar relaţii personale [10]).

Cultura economică ce şi-o formase i-a permis deci lui Ghica să-şi asume răspunderea catedrei de economie politică de la Academia Mihăileană. Treptat, pasiunea sa pentru această disciplină a crescut, încît, pentru a se dedica predării economiei politice şi studiilor economice, a renunţat la un moment dat la celelalte însărcinări pe care le mai primise [11]).

Activitatea depusă de Ghica în postul de profesor de Economie politică a fost remarcabilă. Este adevărat că I. Ghica nu a elaborat teorii originale, însă are meritul de a fi popularizat cunoştinţe economice axate pe realităţile economiei romîneşti şi de a fi creat o terminologie economică în limba romînă.

Din activitatea didactică a lui Ghica la Academia Mihăileană s-au păstrat lecţia inaugurală a cursului pe anul şcolar 1843—1844, publicată în «Propă-

---

7) *De la Academia Mihăileană la Liceul Naţional*, p. 90.

8) V. A. Urechea, *Op. cit.*, vol. II, p. 172.

9) *De la Academia Mihăileană la Liceul Naţional, p. 372.* (În 1848 P. Cîmpeanu plecînd de la fac. de legi de la Acad. Mihăileană, a cerut un „atestat mărturisitoriu de însărcinările" ce le-a avut. În cererea sa precum şi în atestat se menţionează că în anul 1841 „am propus... şi Intr. în Ec. Politică".

10) T. Diamant, *Scrieri economice*, 1958, p. 21, Introd. de G. Mladenatz.

11) La 3 martie 1844 Ghica a demisionat din postul de inspector motivînd astfel: „Aşa mă fălesc că voi putea aduce mai multă osîrdie şi băgare de seamă cursului de economie politică cu care am cinstea de a fi însărcinat". Vezi *De la Academia Mihăileană la Liceul Naţional.*

şirea» şi programa analitică din acelaşi an şcolar, care, după manuscrise, a fost tipărită în mai multe rînduri de editorii operei sale.

În această perioadă el a mai participat în coloanele ziarelor şi revistelor la dezbaterea unor probleme la ordinea zilei, scriind despre Uniunea vamală dintre Muntenia şi Moldova, despre importanţa drumurilor de fier, despre sistemul romînesc de măsuri şi greutăţi etc.

În lecţia sa de deschidere I. Ghica se opreşte asupra unui cerc larg de probleme ; cunoaşterea acestora prezintă interes pentru a se deduce din ele vederile sale economice de atunci, nivelul şi conţinutul cursului. El vorbeşte aici despre importanţa economiei politice, despre rolul dezvoltării industriei, agriculturii şi comerţului pentru prosperitatea societăţii, despre unele aspecte ale mizeriei maselor în societatea capitalistă etc.

Privitor la problema rolului dezvoltării materiale a societăţii, Ghica expune o serie de idei interesante. El atribuie factorilor economici, rol hotărîtor în dezvoltarea popoarelor. „Industria este mişcătorul neamurilor", spune el şi explică o serie de fenomene social-politice prin prisma influenţei factorilor economici. „Industria pune în lucrare aceea ce altădată cei mai mari politici şi cei mai puternici monarhi n-au cutezat", „numai interesurile materiale, industria poate uni şi desface neamurile" [12]) scrie el.

Propagarea acestei idei era importantă, deoarece din ea se puteau trage concluzii utile şi în legătură cu unirea Ţărilor Romîneşti, ca urmare inevitabilă a dezvoltării economiei pe drumul capitalismului.

De fapt, Ghica făcînd „aplicaţiune la realităţile romîneşti", se referă în lecţie la problema unităţii vamale dintre Principate, precum şi la foloasele pe care această unitate le-ar putea aduce. De asemenea, el subliniază însemnătatea dezvoltării ecomomice a Ţărilor Romîneşti pentru independenţa lor politică, arătînd că „Nu numai îmbunătăţirea stării morale şi fizice, dar şi existenţa noastră politică, atîrnă de la dezvoltarea industriei" [13]).

Prin „dezvoltarea industriei", Ghica înţelegea dezvoltarea economiei în general. Precizînd la ce fel de dezvoltare a industriei se gîndea, cînd se referea la Ţările Romîneşti, el arată că este vorba de fapt de „Industria agricolă". El avea dreptate cînd lega propăşirea economică a popoarelor de dezvoltarea industriei, dar făcea o mare eroare cînd spunea că în Ţările Romîneşti trebuia să se dezvolte numai industria agricolă, plugăria.

Cuvintele lui „greutatea noastră în cumpăna Europei se va mări cu numărul kilelor de grîu ce vom putea scoate peste hotare" exprimă un punct de vedere greşit, întrucît însemnau de fapt un îndemn la dezvoltarea unilaterală a ţării.

Stăruind în lecţia de deschidere asupra importanţei dezvoltării economice, Ghica arată că de aceasta depinde de asemenea bunăstarea materială şi culturală a membrilor societăţii. Industria şi ştiinţa au creat oamenilor posibilitatea dezrobirii faţă de forţele naturii, şi de folosirea acestora în interesul lor. Stăpînind puterea căldurii, a electricităţii, oamenii pot produce mai multe bunuri, îşi economisesc munca, îşi creează timp să se dedice şi activităţii spirituale. În condiţiile descompunerii feudalismului, etapă în

12) Din lecţia de deschidere a cursului de ec. politică ţinută de Ghica la Acad. din Iaşi la 20.XI.1843, «Propăşirea» nr. 58/23.II.1844.

13) «Propăşirea» nr. 8/27.II.1844. Din lecţia de deschidere a cursului de ec. politică.

care se aflau atunci Țările Romînești, popularizarea acestor idei prezintă importanță, deoarece atrăgeau atenția asupra posibilităților existente — sporite față de feudalism — de dezvoltare a forțelor de producție.

Referindu-se la acțiunea pe care o are dezvoltarea economică asupra nivelului de trai, Ghica nu a văzut legătura dintre forțele de producție și orînduirea socială în care acestea există. În capitalism dezvoltarea forțelor de producție poate crea bunăstarea, dar numai pentru un mănunchi de exploatatori nu și pentru masele muncitoare. De fapt el descrie o serie de aspecte negative ale societății capitaliste, așa cum se afla ea în acea perioadă în Occident, dar nu știa să le explice și nici nu înțelegea calea reală pentru soluționarea lor. El spunea : „În starea în care se află societatea în ziua de acum nu este siguranță pentru om în țările «industrioase», o mulțime de lucrători pe toate zilele rămîn fără hrană pentru femeile și copiii lor" [14]). Toate acestea le atribuie însă nu orînduirii capitaliste, ci slabei dezvoltări a forțelor de producție.

În ceea ce privește atitudinea sa față de diversele curente care propuneau soluții de remedierea situației existente în capitalism, Ghica combate pe socialiștii utopici și aderă la părerea economiștilor vulgari după care rezolvarea problemelor sociale se va face treptat în cadrul capitalismului, prin dezvoltarea forțelor de producție.

Cît privește Țările Romînești, el este de părere că acestea vor fi ferite încă multe secole de racilele existente în țările industriale „pentru că industria noastră este pentru multe veacuri industria agricolă, care nu are această greutate" [15]).

După cum s-a mai văzut, această teză era eronată și dăunătoare deoarece perspectiva dezvoltării economice a Moldovei era stabilită prin prisma intereselor moșierimii, interesată în păstrarea vechii stări de lucruri.

Vorbind despre importanța economiei politice, Ghica arată că aceasta este știința care orintează pe cei care se ocupă cu activitatea economică : „economia politică singura este în stare să ne lumineze într-u căutarea interesurilor noastre materiale și culturale" [16]). El îndeamnă pe elevii săi să se dedice, atunci cînd vor intra în viața practică, activității productive și să contribuie pe această cale la dezvoltarea economică a țării. „Aveți totdeauna drept busolă producția" le spunea el.

În ce privește cuprinsul cursului ținut de Ghica, în anul școlar 1843—1844, găsim indicații în programa analitică [17]) din acel an. În Programă sînt prevăzute 3 teme mari cu subdiviziunile corespunzătoare : I. Producția avuțiilor, II. Aplicația principiilor economiei politice la felurite industrii, III. Despre schimburi și monede. Acestea reprezintă de fapt capitole din cursul de economie politică al lui J. B. Say, lucrare care se afla în acel timp în biblioteca Academiei Mihăilene.

Atît lecția introductivă, cît și întreg cursul lui Ghica erau redactate într-o anumită măsură după manuale și alte lucrări ale unor economiști vulgari : Say, Chevallier și alții. Aceasta a făcut ca Ghica să popularizeze

---

14) «Propășirea» Nr. 8/27.II.1844, Iași.

15) Ibidem.

16) «Propășirea» Nr. 8/27.II.1844, Iași.

17) I. Minea, *Profesorul ieșan al lui Iancu Ghica.* din : Inst. de ist. Rom. A. D. Xenopol. «Comunicări Bul», nr. 2, p. 47.

o serie de teze neștiințifice, împrumutate de la aceștia. Dar cunoscînd și lucrările lui Smith și Ricardo, el a inclus în lecțiile sale și din ideile progresiste ale acestora. Astfel, a popularizat o serie de idei economice interesante, despre necesitatea dezvoltării materiale pentru propășirea socială, a criticat unele racile ale orînduirii capitaliste, a militat pentru înfăptuirea uniunii vamale dintre Principate. De asemenea, a vorbit despre importanța dezvoltării instituțiilor economice burgheze, a băncilor și creditului, precum și despre dezvoltarea mijloacelor de comunicații.

Prezentarea acestor probleme în fața elevilor avea importanță, deoarece îi familiariza cu chestiunile economice și le atrăgea atenția asupra avantajelor dezvoltării forțelor de producție.

Multe idei popularizate de Ghica erau idei noi pentru țara noastră și aveau un caracter progresist, antifeudal. Cu rezerva menționată în legătură cu teoriile vulgare cuprinse în lecțiile lui Ghica, cursurile predate conțineau multe idei valoroase. Contemporanii săi au făcut aprecieri elogioase la adresa cursului. Ion Ionescu de la Brad spunea că a avut „norocirea a asculta cursul de economie politică ce l-au făcut Ion Ghica la Academia Mihăileană din Iași și putem spune în public că... am ascultat cu deosebit interes“ [18]). Interesul era stimulat printre altele și prin faptul că „autorul se pogora uneori din regioana înaltă a științei și făcea aplicațiuni la țara noastră“.

Ghica însuși, amintindu-și în scrisorile sale de anii de profesorat, spunea că la cursurile sale și ale lui Kogălniceanu, sălile erau totdeauna pline și participau nu numai elevi, dar și persoane din afara școlii.

La sfîrșitul anului 1844, Ghica pleacă din Iași, încheindu-și astfel perioada de profesorat. De chestiunile economice el s-a ocupat însă și mai tîrziu, scriind mai multe lucrări în acest domeniu. Care a fost atitudinea sa față de marile probleme social-politice ce s-au ridicat în fața Moldovei și Țării Romînești în anii ce au urmat? Anul 1848 l-a găsit pe Ghica în Țara Romînească. Deși a participat la înființarea „Frăției“ și a făcut parte din comitetul ei de conducere, acceptînd prin aceasta ideea revoluției ca mijloc de transformare a vechii societăți, el nu s-a ridicat la înălțimea politică a revoluționarilor radicali. Într-o problemă esențială a revoluției, problema țărănească, Ghica a avut o atitudine rezervată atît înainte cît și în timpul revoluției. Mai tîrziu, în anul 1864, el se va manifesta ca un adversar fățiș al reformelor lui Cuza și Kogălniceanu, raliindu-se acelei părți a burgheziei liberale care va pregăti și realiza „monstruoasa coaliție“.

Ghica a scris deci o serie de lucrări economice asupra conținutului cărora, dacă reflectăm pe scurt, putem deduce care erau părerile sale în unele probleme.

Din numeroasele sale lucrări publicate în diferitele reviste ale timpului, sau în volume separate amintim : *Prejudețe și vămi* [19]) ; *Deprecierea valorii și creditul* [20]) ; *Impozitul pe venit* [21]) ; *Drumurile de fier* [22]) ; *Convorbiri economice* cu capitolele : Munca, industria, creditul, proprietatea, împrumu

18) «Țăranul Romîn» nr. 1/1861.
19) «Independența» 1861.
20) Ibidem.
21) «Țăranul Romîn» 1861.
22) «Revista romînă pentru știință, litere și artă», 1862.

turile statului, finanțele, Bucureștiul industrial și politic, Considerațiuni asupra creditului funciar romîn [23]) ; *Producțiunea, consumațiunea și schimbul* [24]) etc.

Ion Ghica și-a scris opera în perioada descompunerii orînduirii feudale și dezvoltării relațiilor de producție capitaliste în Țările Romînești.

Dezvoltarea tîrzie a capitalismului în țara noastră, într-o perioadă cînd în Occident contradicțiile capitalismului erau accentuate, a determinat burghezia romînă să pactizeze cu moșierimea pe seama maselor muncitoare. Marile probleme sociale : împroprietărirea țăranilor, acordarea de drepturi politice maselor etc., datorită politicii trădătoare de „reforme blînde și graduale" a burgheziei, au rămas în fond nerezolvate.

În această situație economia politică vulgară la modă în Occident a găsit condiții prielnice de pătrundere în literatura noastră economică.

După cum am mai arătat, gîndirea economică a lui Ghica a fost influențată de economia politică vulgară. În lucrările lui se găsesc însă și o serie de idei juste care merită a fi reținute.

Din lucrările lui Ghica rezultă faptul că el considera că viața economică este guvernată de legi economice, iar studiul acestor legi constituie obiectul științei economice. Aceasta reiese și din definiția pe care o dă el științei economice : „Știința economică, scrie el, în «Convorbiri economice» nu face alta decît a cerceta, a cunoaște și a propaga legile care pot împinge societățile către acel rezultat și a combate erorile și prejudețele care împiedică popoarele în dezvoltarea și îmbogățirea lor [25]).

Din lucrările lui Ghica merită a fi reținută concepția după care omul își desfășoară activitatea în societate în raporturile cu alți oameni. „Numai în viața socială, spune el, în unirea mai multor interese într-unul și același scop omul poate găsi puterea de a învinge... greutățile ce întîmpină din partea naturii și a prejudeților". Această idee este prețioasă, întrucît economia politică burgheză începe studiul cu vînătorul și pescarul individual, izolat, un robinson, privindu-l nu ca un produs al dezvoltării sociale, ci ca un produs al naturii. Totuși Ghica nu a reușit să desprindă din ansamblul acestor relații pe cele mai importante — relațiile de producție.

În problema valorii, a banilor, Ghica își însușește punctul de vedere al economiei politice vulgare, fiind adeptul teoriei celor trei factori : natura, munca și capitalul. „Banul ca și munca, ca și orice marfă, își are o valoare determinată prin împrejurările timpului în care ne aflăm". Prin „împrejurările timpului" el înțelege „beneficiul licit" care se cuvine capitalului, dobînda banilor angajați și retribuiți pentru ostenelile depuse și pentru risc.

Ca și toți economiștii burghezi, Ghica consideră orînduirea capitalistă ca fiind un mod absolut de producție a bunurilor materiale și vede în capital, prin care înțelegea orice instrument de producție, o categorie veșnică.

Problema muncii, un capitol important în opera lui Ghica, este abordată din punctul de vedere al nevoilor producției din acea perioadă. În condițiile dezvoltării producției capitaliste în Țara Romînească și Moldova, întrucît era nevoie de brațe de muncă, Ghica, în lucrările sale, îndemna pe

---

23) «Romînul», 1873.
24) «Convorbiri literare», 1882.
25) I. G h i c a, *Opere*, vol. II, Ed. de Stat pt. lit. și artă, p. 148.

tineri să se îndrepte spre activitățile practice și nu către birouri, pentru a se face funcționari.

Adresîndu-se părinților, el le spunea să-și trimită copiii „în carierele acelea unde este glorie și avere de cîștigat; împingeți-i la știință, la litere, la arte, la meșteșuguri, la industrie, la agricultură, la comerț, nu-i aruncați în prăpastia cancelariilor" [26]).

Făcînd aceste îndemnuri el pornea de la ideea că într-un mod absolut profesiunile nu sînt mai onorabile, mai înalte unele decît altele, că cea mai onorabilă profesiune este aceea pe care sîntem în stare să o îndeplinim mai bine.

După cum am văzut, analizînd lecția de deschidere a cursului de economie politică, Ghica avea concepția greșită privitor la căile de dezvoltare economică a țării și anume că la noi singura ramură care se poate dezvolta este agricultura. Această concepție era legată la el de convingerea că singura politică economică justă este politica liberului schimb și printr-o politică comercială liber-schimbistă, Romînia putea să-și obțină din afară toate produsele industriale de care avea nevoie la un preț mai ieftin decît dacă le fabrica în țară.

Pentru a demonstra deci inoportunitatea industrializării țării, el pornea de la principiul „avantajului imediat". „Este mult mai avantajos a produce ceea ce putem produce cu folos, iar fierul să-l cumpărăm de la New-castle, unde-l putem găsi uneori pe trei livre (76 fr.) tona, pe cînd noi nu l-am putea produce nici cu un preț înzecit" [27]). După concepția lui, Romînia trebuia să se specializeze a produce „materii întîietoare: grîne, lînă, carne, piei" [28]), iar în ce privește industria, să se limiteze la morărit, fabricarea postavurilor groase, a stearinei, a pîslelor etc.

Susținînd aceste idei, Ghica se situa pe pozițiile moșierimii care nu era interesată în industrializarea țării noastre. Concepția sa reacționară a fost îmbrățișată de către politicienii și economiștii burghezi pentru a justifica înapoierea economică a țării noastre și înfeudarea ei de către țările imperialiste.

În unele privințe, în problema liberului schimb, în lucrările sale de tinerețe, Ghica se situează pe o poziție justă.

Pe baza principiilor liberalismului economic, el cere desființarea vămilor dintre cele două Principate, lucru deosebit de important pentru formarea unei piețe interne unice și pentru pregătirea unirii politice a Țărilor Romîne. Dar, politica liber-schimbistă nu era justă în orice împrejurare, cum pretindea el care-și făcuse din acest principiu o axiomă.

O latură importantă a operei economice a lui Ghica o constituie critica relațiilor sociale din Romînia burghezo-moșierească și dezvăluirea stării de mizerie a maselor muncitoare. El combătea afirmațiile celor ce susțineau că în capitalism producția ar fi devenit prea mare și ar întrece nevoile de consum ale populației. El înțelegea în mod just că în capitalism nu poate fi vorba de o supraproducție, absolută, ci de o supraproducție relativă. „Partea cea mai mare a poporului, scrie el, consumă puțin, nu pentru că nu

26) *Op. cit.*, Vol. II, p. 17.
27) *Op. cit.*, p. 388.

are trebuință, dar pentru că n-are ce da în schimb, nu are cu ce cumpăra. Este o vorbă o romînului: «postește robul lui dumnezeu pentru că nu are ce mînca»" [29]).

El arată că Romînia se află într-o mare înapoiere economică. Venitul național pe cap de locuitor în acea perioadă era la noi de 7 ori mai mic decît în Anglia, de 4 ori mai mic decît în Austria și cu 60% mai mic decît în Rusia, ceea ce însemna că eram cei mai săraci din Europa. În schimb, ocupam primul loc în ce privește mărimea impozitelor. „Greutatea dărilor", spunea Ghica, e „cheia stării de înapoiere" a țărănimii.

Critica relațiilor sociale nu era făcută însă de el de pe pozițiile maselor muncitoare, deoarece el era adversarul rezolvării marilor probleme, a împroprietăririi de exemplu. Totuși, această critică constituie un aspect pozitiv în opera sa, deoarece contribuie la demascarea orînduirii burghezo-moșierești.

După plecarea lui Ghica de la Academia Mihăileană, probabil economia politică nu s-a mai predat în școlile din Moldova pînă în 1855. Se predau însă alte discipline economice, este vorba de economia agrară, „ținerea registrelor, sciința comercială, sciința mărfurilor și corespondența" [30]). Apar și unele manuale. Astfel, în 1833, Leon Filipescu, care preda economia rurală la Seminarul Veniamin, a tradus din limba germană *Manual popular de economie rurală de Schliper* [31]). În această perioadă s-a făcut și traducerea unui curs de economie politică. Ianache Dragoș din Iași a tradus în 1837 *Tratatul de Economie politică* a lui J. B. Say.

După cum este cunoscut, această lucrare a lui Say conține idei vulgare și a exercitat o influență negativă asupra gîndirii economice romînești.

În Moldova, la Academia Mihăileană din Iași, succesorul lui Ion Ghica la catedra de economie politică a fost Gh. Apostoleanu, care a ocupat acest post în anul 1855.

Gheorghe Apostoleanu și-a făcut primele studii tot la Academia Mihăileană, iar în continuare a urmat dreptul în străinătate la Berlin, unde a devenit doctor în drept. În acel timp el a frecventat un an de zile și un curs de economie politică. La întoarcerea în țară a fost numit profesor de economie politică și a funcționat în această calitate din 1855 pînă în 1860. Dintre lecțiile sale s-au păstrat numai două, publicate în «Romînia literară» în 1855 și anume: *Introducție la cursul de economie* [32]) și *Influența Statului asupra societății și a legilor asupra chipului cîștigării averilor* [33]).

În afară de lecțiile menționate el a mai publicat în aceeași revistă pe teme economice, un studiu despre *Fabrica de postav a D-lui colonel Kogălniceanu* [34]), iar în «Steaua Dunării» articolul *Actul de convenține* [35]).

---

28) I. Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 311, anul 1914.
29) I. Ghica, *Scrieri alese*, vol. II, p. 309—310, Buc., 1937.
30) V. A. Urechea, *Istoria Școalelor*, Buc., vol. II, p. 256.
31) V. A. Urechea, *Istoria Școalelor*, Buc., vol. II, p. 271.
32) «Romînia Literară», Iași, 1855, nr. 22 și 23.
33) Idem, nr. 28, 29, 30 și 31.
34) Idem, nr. 40, 41.
35) «Steaua Dunării», Iași, 1855, nr. 81, 83 și 85.

Din lecțiile publicate, precum și din articolele sale, reiese că Apostoleanu cunoștea o parte din lucrările lui Adam Smith, precum și ale lui J. B. Say, Rossi etc. și împărtășea unele din concepțiile lor. În lecțiile și lucrările amintite, el se oprește asupra mai multor chestiuni dintre care: definirea economiei politice, influența statului asupra economiei, problema diviziunii sociale a muncii, problema dezvoltării industriale a Moldovei etc.

Pentru a expune obiectul și metoda economiei politice, Apostoleanu reproduce definițiile date de mai mulți autori, A. Smith, Saint Simon și alții, declarîndu-se de acord cu definiția lui Smith, după care economia politică este „știința care tratează despre producerea, împărțirea și consumarea averii" 36).

El combate pe autorii care sub influența școlii istorice reduceau obiectul științelor economice la „economia națională", transformînd-o prin aceasta din știință, într-o disciplină de descriere a proceselor economice ce au loc într-o țară. Apostoleanu susține caracterul de știință al economiei politice, arătînd că ea cercetează fenomenele economice stabilind principii cu valabilitate generală. „Aceste principii, spunea el, ca niște abstracții și prototipi ai faptelor sînt stabile: realizarea lor variază" 37). În alți termeni abstracțiile și prototipii de care vorbea Apostoleanu sînt legile și categoriile economice care oglindesc faptele, realitatea obiectivă. Aceasta înseamnă că el înțelegea că viața economică este guvernată de legi obiective care cu ajutorul abstracției pot fi descoperite.

În lecțiile sale, Apostoleanu vorbește de asemenea despre diviziunea socială a muncii. El arată că omenirea își desfășoară activitatea în diverse profesii, „că în societate omul atîrnă de toți, dar și toți atîrnă de dînsul; afară de societate omul este sclav al naturii, sau mai bine zicînd ar fi sclavul ei dacă ar putea exista în izolare" 38). În altă parte, el arată că în acțiunea sa asupra naturii omul trebuie să se sprijine pe legile obiective ale naturii pentru a le folosi în interesul său. „Prin inteligență omul pătrunde legile lumii fizice, prin muncă le supune voinței sale, însă și inteligența și munca nu pot ajunge la un așa sfîrșit, decît în societate și prin societate" 39).

Legat de problema diviziunii sociale a muncii, Gheorghe Apostoleanu tratează problema schimbului și a valorii. După el, valoarea unui lucru se determină „prin cheltuiala născocirii lui, sau mai bine zis, prin serviciul ce el face". Definind astfel el își însușește concepția economiștilor vulgari, ca de altfel și atunci cînd vorbește despre capital, pe care-l consideră „produs al inteligenței, unită cu o înțeleaptă economie" 40).

O serie de chestiuni interesante abordează Apostoleanu în lucrarea intitulată *Fabrica de postav a D-lui colonel Kogălniceanu.*

În studiul la care ne referim el nu face numai o monografie a fabricii, dar și o serie de reflexii asupra situației social-economice a Moldovei din acea perioadă, asupra necesității dezvoltării ei industriale și discută pe larg despre politica protecționistă și a liberului schimb. El constată că, în afară

36) «Romînia Literară» nr. 22, p. 257.
37) Din «Romînia Literară», Iași, anul 1855, p. 259.
38) Idem, p. 260.
39) «Steaua Dunării», nr. 90, 1858, Iași.
40) «Romînia Literară», nr. 22, p. 260.

de agricultură și comerț, Moldova nu mai are alte ramuri de activitate. Chiar și acestea sînt însă înapoiate datorită piedicilor puse în dezvoltarea lor. Calea de ieșire din această stare de înapoiere era, după părerea sa, dezvoltarea industriei de pînză, de postav, mătăsuri, lumînări, piei, fier, cărbuni de pămînt, pentru care există materii prime în țară. Dezvoltarea industriei trebuia să aibă urmări deosebit de favorabile. Între acestea el se referă la ocuparea brațelor de muncă și formarea centrelor de populație, la înmulțirea mijloacelor de cîștig prin înmulțirea profesiilor. De asemenea, prin dezvoltarea industriei se creau condiții pentru înfăptuirea unor construcții mari, pentru dezvoltarea mijloacelor de comunicație. Ca urmare a dezvoltării tîrgurilor, puteau să se dezvolte științele, arta și cultura. Gh. Apostoleanu își exprimă credința că Moldova va avea industria sa, deoarece industria, are rădăcinile sale în „pămîntul național“, iar în Moldova există o sursă bogată de materii prime.

În strînsă legătură cu problema dezvoltării industriei, Apostoleanu abordează problema politicii comerciale, pe care trebuia s-o urmeze Moldova în acea perioadă. El consideră că este necesar să se ducă o politică de protejare a ramurilor economiei naționale care au baze de materii prime în țară. În privința metodelor de protejare, el are însă anumite preferințe. Astfel, este împotriva stabilirii de taxe vamale ridicate, deoarece pe această cale se ajunge la mărirea prețurilor mărfurilor, ceea ce-i în dauna cumpărătorilor. Pentru același motiv nu este de acord nici cu acordarea privilegiului de monopol întreprinzătorilor. În lipsa concurenței, aceștia pot impune prețuri mari consumatorilor. Forma cea mai justă de încurajare a industriei este, după el, acordarea de premii întreprinzătorilor, premii care după expresia sa sînt „un fel de remunerație care provoacă o emulație“.

După cum rezultă, Apostoleanu accepta măsurile protecționiste, dar limitate la acele ramuri care au surse interne de materii prime și numai în perioada de început a dezvoltării ramurii industriale. În general însă el este de părere că dezvoltarea comerțului trebuie să se facă fără îngrădiri prin taxe vamale sau alte mijloace. Aceasta însemna că în politica economică el se încadra în curentul liberalismului economic, dominant pe atunci, avînd unele rezerve care au fost menționate.

Față de problemele sociale mari, care erau la ordinea zilei în acea perioadă, Unirea Principatelor și împroprietărirea țăranilor, Apostoleanu s-a situat pe o poziție avansată. El a sprijinit pe Mihail Kogălniceanu în parlament, cu ocazia dezbaterilor în problema reformei agrare.

Din analiza lecțiilor și lucrărilor lui Gh. Apostoleanu, reiese ca el a avut o serie de idei valoroase. Prin aceste idei el a putut să influențeze favorabil pe elevii săi, cărora le expunea lecții de economie politică.

Ocupîndu-ne de învățămîntul economic la începuturile sale trebuie să amintim de asemenea și de Ion Ionescu de la Brad.

Activitatea de profesor a lui Ion Ionescu a început tot la Academia Mihăileană în 1844, cînd a fost chemat să predea diferite discipline economice. După cum este știut, el era un om cu orizont larg și cultură multilaterală. În afară de specialitatea sa — agronomia — avea înclinații deosebite spre științele economice. El se inițiase în problemele economice în perioada studiilor la Paris cînd frecventase cursurile de economie politică ținute de A. Blanqui, Pellegrino Rossi și citise lucrările lui Adam Smith.

Animat de dorința de a-și aduce contribuția la ridicarea socială a țărănimii, el a dus o activitate meritorie ca profesor, publicist și luptător politic. În problema împroprietăririi țăranilor precum și pentru rezolvarea altor probleme sociale de la jumătatea secolului trecut, el a adus un aport deosebit susținînd în activitatea lor pe Bălcescu și Kogălniceanu.

Cunoscător al economiei burgheze clasice, Ion Ionescu de la Brad a susținut în publicațiile sale dreptul țăranilor la împroprietărire, sprijinindu-se pe teoria valorii-muncă. „Privită în raporturile obiective, cu care se ocupă economia socială, spune el, dreptatea se exprimă prin valoră. Și apoi ce este valora? Este munca realizată... Și ce este proprietatea? Este munca grămădită“ [41]). Proprietatea fiind munca acumulată a țăranilor, rezultă că ea trebuie să le fie restituită.

În studiile sale economice Ionescu de la Brad are o serie de idei progresiste asupra cărora nu ne oprim acum. Dorim să înfățișăm numai cîteva aspecte din activitatea sa ca profesor de economie politică.

Din cîte cunoaștem, Ion Ionescu n-a funcționat ca profesor de economie politică în învățămîntul de stat. În mai multe rînduri însă, el a organizat cursuri populare de economie politică.

Un astfel de curs a ținut în București în 1848, avînd înscriși 45 de elevi. Datorită condițiilor nefavorabile se pare însă că, din cele 30 de prelegeri programate, a predat numai cîteva.

În anul 1859, Ion Ionescu a fost desemnat prin decret domnesc să țină lecții publice de economie politică, finanțe și contabilitate, la un curs organizat de guvern, pentru funcționarii din ministerele din Iași. Cursul, la care erau înscrise 94 de persoane, se ținea seara în sala gotică de la Trei Ierarhi. Ion Ionescu proiectase să predea 31 de lecții, dintre care 16 de economie politică și 15 de contabilitate. După a treia lecție însă a fost suspendat din funcție pe motiv că transformase cursul „dintr-un studiu special de contabilitate într-un curs de discuții și aprecieții politice“ [42]).

Desigur, Ion Ionescu nu se gîndise să facă un curs searbăd de reguli financiare și contabilitate. Avînd cunoștințe vaste și vederi democratice, el a folosit ocazia pentru a populariza o serie de idei progresiste privitoare în special la principiile de organizare financiară, și de impunere, pentru a combate privilegiile feudale.

Să ne oprim pe scurt asupra conținutului lecțiilor despre care este vorba, și pe care Ionescu de la Brad le-a publicat în ziarul său «Tribuna Romînă» [43]).

Ideea principală de la care pornește el în lecțiile sale este necesitatea organizării judicioase a economiei și finanțelor statului romîn în noua sa etapă de dezvoltare. Pentru realizarea acestui scop, pentru a dobîndi cunoștințele necesare cei ce lucrau în administrația de stat și economie trebuiau să studieze economia politică, finanțele și contabilitatea. De asemenea cunoștințele economice trebuiau să fie popularizate în masă. Vorbind despre importanța economiei politice, el spunea că aceasta este „știința care ne arată cum se formează avuția, cum se împarte și cum se consumă“. Interesul

41) Citat după: G h. Z a n e, *Economia politică la Acad. Mihăileană*, Iași, 1943, p. 19.
42) V. A. U r e c h e, *Istoria Școalelor*, vol. III, p. 169.
43) «Tribuna Romînă» nr. 46 și 47 din 1859.

statului este de a „vulgariza principiile" ei „în masa poporului, deoarece ea arată poporului izvoarele din care poate scoate un venit şi o subzistenţă abundentă, iar statului un venit îndestulat" [44]).

De asemenea, pentru gospodărirea judicioasă a fondurilor statului este absolut necesar, spunea Ionescu de la Brad, să se organizeze în cele mai bune condiţiuni contabilitatea publică. „Ţinerea socotelilor, spunea el, trebuie să se facă cu exactitate şi simplu pentru a se cunoaşte în orice moment fondurile publice şi pentru a se putea controla onestitatea funcţionarilor" .

Şi pentru prosperitatea afacerilor era nevoie de evidenţă contabilă. Prin lipsa de evidenţă explică el insuccesul unor întreprinzători. „Producătorul romîn neştiind socotelile nu poate socoti şi de aceea vedem cu întristare că el rămîne în urma acelora ce se înavuţesc conduşi fiind de lumina ce o capătă din ţinerea contabilităţii"[45]).

În problema finanţelor sînt expuse în lecţie o serie de idei democrate. După cum se ştie, starea financiară a ţării în acea perioadă era destul de grea. Statul avea mari datorii publice, boierii nu contribuiau cu nimic la finanţele ţării, aparatul administrativ crescuse. Singură ţărănimea sărăcită suporta poverile fiscale. În lecţiile sale Ion Ionescu de la Brad atacă sistemul financiar existent, atacă privilegiile moşiereşti şi arată că pentru însănătoşirea finanţelor ţării trebuie ca toţi membrii societăţii să participe la cheltuielile statului, trebuie introdusă contribuţia generală. El face un mişcător istoric al situaţiei de mizerie a maselor muncitoare, arătînd că ele au suportat întotdeauna greutăţile fiscale, iar boierimea „care lua tot nu da nimic". Venise timpul, credea el, ca aceste nedreptăţi să înceteze. „Trecutul romînilor, ca şi al tuturor popoarelor în renaştere, este dureros. Pretutindenea mulţimea a fost robită ...Cei tari şi bogaţi au asuprit pe cei slabi şi săraci. În viitor este speranţa. Nu în folosul regelui care se caracteriza prin fisc, nici în folosul seniorilor care se caracterizează prin capitaţie, ci în folosul statului, al intereselor comune, impozitul este a se aşeza la noi. . . După cum toţi sacrifică o parte din avuţia lor pentru purtarea sarcinilor statului asemenea cu toţii să cade să se bucure de bunurile ce trebuie a se face de stat" [46]).

Lupta pentru contribuţie generală, ca şi pentru alte revendicări burghezo-democratice era atunci la ordinea zilei. Pentru aceste revendicări luptau forţele democratice din care făcea parte şi Ionescu de la Brad.

Expunerea acestor idei democratice, antifeudale, care nu conveneau elementelor moşiereşti aflate la guvern, explică de ce Ionescu de la Brad n-a fost lăsat să continuie cursul pe care-l începuse.

În lecţiile sale există şi alte idei progresiste în legătură cu problemele financiare. El stăruie asupra necesităţii gospodăririi cu grijă a fondurilor statului, evitarea cheltuielilor zădarnice şi căutarea unor „resurse raţionale" pentru „a uşura sarcinile poporului".

Tot în legătură cu utilizarea fondurilor statului, el arată că nu trebuie

44) «Tribuna Romînă» nr. 46.
45) «Tribuna Romînă» nr. 47/1859.
46) «Tribuna Romînă» nr. 46/29.X.1859.

să se facă cheltuieli peste veniturile existente, ci să se aplice principiul popular înțelept „a se întinde cineva precît îi este cerga" [47]).

Recurgerea la împrumuturi era, după părerea sa, o practică nesănătoasă deoarece „împrumuturile cer dobînzi și dobînda secătuiește toate resursele cele mai viguroase încetul cu încetul" [48]).

Concluzia lui era bine ilustrată prin starea bugetului Romîniei în care datoriile și dobînzile către țările occidentale erau foarte mari încă în acea perioadă.

Din expunerea de mai sus rezultă că în școala romînească cunoștințele economice au constituit un obiect de studiu din primele decenii ale secolului trecut. Scopul ce se urmărea era, așa cum a fost expus de conducătorii școlii de atunci, de a iniția în problemele economice pe viitorii intelectuali și funcționari care urmau să lucreze în administrația publică sau în întreprinderi particulare. Alături de alte discipline economice, se preda și economia politică. Primii profesori de economie politică au utilizat în redactarea lecțiilor lor manuale și alte lucrări ale economiștilor vulgari francezi J. B. Say, Bastiat, Chevallier etc. la modă atunci în Occident și au expus astfel o serie de teorii economice greșite. În lecțiile lor se găsesc și idei economice progresiste din lucrările economiștilor clasici burghezi Smith și Ricardo. În același timp ei au făcut interesante expuneri despre realitățile economice romînești, subliniind necestiatea dezvoltării industriei, agriculturii, comerțului și comunicațiilor.

De asemenea erau atacate privilegiile feudale: se cerea desființarea robiei și clăcii, împroprietărirea țăranilor și contribuții generale la veniturile statului.

Popularizarea ideilor burghezo-democratice și combaterea formelor feudale de producție reprezintă un aspect pozitiv al învățămîntului economic din acea perioadă. Ulterior, după înlăturarea lui Cuza de la putere, în școală s-a propagat o ideologie reacționară care a servit deschis regimul burghezo-moșieresc.

НАЧАЛО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЯССАХ

Краткое содержание

Под воздействием бурного развития капиталистических производственных отношений, в Молдавии первой половины XIX-ого века, экономические вопросы пользовались большим идеологическим и практическим интересом. В это время стали появляться исследования в областиэкономики, а экономические дисциплины преподавались в средних учебных заведениях.

В Михэйлянской Академии курс политической экономии впервые читал некоторое время в 1840—1841-ом учебном году профессор П. Кымпяну. Позднее курс политэкономии читал И. Гика и после многолетнего перерыва Г. Апостоляну.

47) «Tribuna Romînă» nr. 47/1859.
48) Ibidem.

Читаемые ими лекции составлялись преммущественно по образцам французских вульгарных экономистов и, следовательно, включали их антинаучные положения. Однако их курсовые лекции содержат много прогрессивных элементов.

В данной работе анализируется также и содержание публичных лекции по политэкономии, прочитанных Ионом Ионеску де ла Брад в 1859 г. Он выступал против феодального владения и отстаивал надел крестьян землей. Ион Ионеслу де ла Брад требовал отмены феодальных привилегий и введения общего государственного налога, обязательного и для бояр.

LES DÉBUTS DE L'ENSEIGNEMENT DE L'ÉCONOMIE POLITIQUE À JASSY

Résumé

Dans la première moitié du XIX-e siècle, parallèlement au développement des relations capitalistes de production en Moldavie les problèmes économiques sont devenus l'une des préoccupations principales des praticiens et des idéologues. On a fait paraître une série de publications, à caractère économique et les sciences économiques ont commencé à être enseignées dans les écoles moyennes et supérieures. A l'Académie „Mihăileană", l'économie politique a été enseignée pour la première fois et pour peu de temps durant l'année scolaire 1840—1841 par le professeur P. Cîmpeanu. Des cours d'économie politique ont été faits ultérieurement par Ion Ghica et après une interruption de plusieurs années, par Gh. Apostoleanu.

Ces cours étaient rédigés en grande partie d'après les économistes vulgaires français et par conséquent reflétaient les thèses non-scientifiques de ces derniers. Mais on trouve aussi dans leurs exposés toute une série d'éléments progressistes.

On analyse aussi les idées contenues dans les cours publics d'économie politique faits par Ion Ionescu de la Brad en 1859. Il y condamne la propriété féodale et milite pour le partage des terres aux paysans ; il demande la suppression des privilèges féodaux et l'introduction de la contribution générale, c'est-à-dire l'imposition des boyards envers l'État.